

Ove skladne i lepe građevine stvarane su po meri čoveka i njegovih potreba, a svako ko u njih kroči, o čemu svedoči i Rančićeva kuća, oseća se - baš kao kod kuće.

Narodno graditeljstvo predstavlja značajan segment naše kulturne baštine, u kome svako graditeljsko zašto ima svoje zato, u skladu sa podnebljem na kome nastaje i stambenim potrebama vlasnika.

Zavod za zaštitu spomenika kulture je na teritoriji Grada Beograda zaštitio ukupno 48 ovakvih pojedinačnih objekata i četiri prostorne kulturno-istorijske celine, od kojih se čak 12 objekata i jedna celina nalaze - u Grockoj.

U Grockoj je još uvek prisutan veliki broj tradicionalnih kuća, koje uz ambijentalnu celinu „Gročanska čaršija“ varošicu kraj Dunava, čuvenu po lepotama krajolika, čine beogradskom opštinom najbogatijom ovom vrstom spomeničkog nasleđa.

Vremešnost sačuvanih građevina kreće se od 150 do 250 godina, dok njihovi oblici i način građenja potiču iz mnogo starijih vremena. Ovi objekti, stariji od većine sačuvanih velelepni građevina u samom centru Beograda, odolevaju zubu vremena prvenstveno zbog solidnosti svoje gradnje, iako su građeni od trošnih materijala. Njihovo prisustvo u Grockoj u ovolikom broju nije nimalo slučajno...

Naselje na Dunavu čuveno po voću, prirodi i kulturnom nasleđu, danas je administrativni, trgovinski i kulturni centar gradske opštine Grocka, jedne od 17 beogradskih opština. Iako su se prvi žitelji ovde nastanili još u doba neolita, a turski popisi Grocku beleže u 16. veku kao varošicu, procvat stare varoši u beogradskom okrugu s razlogom se vezuje za 19. vek i porodicu Garašanin.

Poput većine gradova i varošica u Srbiji u 19. veku, i Grocka je svoj ubrzani ekonomski i društveni razvoj otpočela tek konačnim oslobođenjem od Turaka.

Najznačajniji i najzaslužniji pojedinac, čovek koji je doprineo razvitku i napretku života u Grockoj, ali i čitavoj zemlji kao vodeći državnik Srbije 19. veka, bio je Ilija Garašanin.

Ilija Garašanin na svom imanju u Grockoj gradi parni mlin, prvi takav u čitavoj Srbiji, čime je značajno pospešio trgovinu i razvoj varošice. Porodica Garašanin je u Grockoj osnovala biblioteku, pomagala crkvu, pomagala i postojeću državnu školu (među najstarijima u Srbiji) dovodeći učitelje i obezbeđujući učila. Malo je poznato da je upravo Ilija Garašanin omogućio izgradnju čvrstih puteva od Grocke ka okolnim gradovima i naseljima. Otud i danas osnovna škola i biblioteka u Grockoj u znak sećanja na daleke početke prosvetnog i kulturnog života varošice nose ime Ilije Garašanina. I spomen-bista u Grockoj, jedina takva u čitavoj Srbiji, čuva sećanje na Iliju Garašanina i staru Grocku. Ovaj veliki čovek naše istorije umro je 1874. godine u Grockoj, a kasnije su njegovi posmrtni ostaci premešteni u Aleju velikana na beogradskom

Novom groblju.

Razvoj trgovine menja strukturu gročanskog stanovništva, te je i zakon iz 1866. godine Grocku uvrstio u varošice.

Poput drugih varoši, i Grocka je bila uređena na orijentalni način, oslikavajući karakterističan ambijent srpskih palanki 19. veka.

Najstarije jezgro Grocke je „Gročanska čaršija“ duž ulice Bulevar oslobođenja (deo nekadašnjeg Carigradskog drumu), gde je bilo prvobitno naselje uz koje su se nizali dućani i čaršijski sokaci.

Stara „Gročanska čaršija“ danas je prostorna kulturno-istorijska celina od velikog značaja za Republiku Srbiju, pod patronatom Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda. Po svom velikom značaju, rame je uz rame sa Kosančićevim vencem u Beogradu i starim jezgrom Zemuna.

Osim zgrada sa dućanima, zanatskim radnjama i kafanama, u čaršiji se i dan danas nalaze stambeni objekti čiji su nekadašnji vlasnici bili imućni trgovci i zanatlije.

Karakterističan tip stambenog objekta u staroj arhitekturi varošice s početka 19. veka jeste prostrana i prizemna varoška kuća sa nekoliko prostorija, podrumom, širokim pristupnim tremom i doksatom.

Ovakva kuća sa doksatom nastaje iz međusobnih uticaja Orijenta i narodne tradicije, i nije usko vezana samo za jedan kraj. Naročito je karakteristična za varošku arhitekturu u Grockoj, Kragujevcu, Leskovcu, Sopotu, Kuršumliji, Kruševcu, Prokuplju...

Rančićeva kuća je među njima jedna od retkih koja je u potpunosti zadržala svoj prvobitni prostorni plan i izgled, i to zahvaljujući uspešnoj revitalizaciji koja joj je donela prvo muzejsku, a potom galerijsku namenu. Poslednji vlasnik je bila gospođica Magdalena Rančić, koja je 60-tih godina 20. veka sklopila ugovor sa opštinom o doživotnom izdržavanju i kuću zauzvrat zaveštala opštini. Lepotica narodnog neimarstva, Rančićeva kuća u Grockoj, spomenik kulture od velikog značaja, kombinuje kosovsko-moravski stil gradnje, generacijska iskustva narodnih graditelja i nekoliko decenija kulturne namene. Nastanak kuće datuje se na sam kraj 18. veka ili početke 19-og, a naziv nosi po porodici Rančić koja ju je izgradila, i u njoj živela generacijama.

Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda 1966. godine donosi Rešenje kojim se kuća stavlja pod zaštitu i upisuje u Registar spomenika kulture grada Beograda, i to kao kulturno dobro od velikog značaja za društvenu zajednicu. Ukupni konzervatorsko-restauratorski radovi na njoj obavljani su 80-tih godina 20. veka, na inicijativu čuvenog prof. dr Aleksandra Kostića. U adaptiranoj Rančićevoj kući otvoren je Zavičajni muzej Grocke 1982. godine, koji je radio u okviru nekadašnjeg Narodnog univerziteta u Grockoj. Muzej je, uz druge kulturne programe poput književnih susreta itd, kao stalnu postavku izlagao legat dr Kostića, a od 2006. godine kuću za raznovrsne sadržaje kulture koristi, danas opštinska ustanova kulture, Centar za kulturu Grocka.

Tradicionalna varoška kuća Grocke, čiji je reprezentativni primerak Rančićeva kuća, predstavlja potpuno zdrav, ekološki prostor za stanovanje, sačinjen od materijala sa podneblja, građen da traje.

Temelji su od kamena, skelet i nosači od hrastovih greda, dok su zidovi ispunjeni pleterom, slamom i blatom, tj. bondručne konstrukcije sa ispunom od čatme. Prilikom gradnje nije upotrebljen niti jedan ekser - konstrukcije od hrastovih greda žlebovima su savršeno povezivane i bez njih.

Stare kuće sabiraju generacijsku iskustvenu mudrost narodnih neimara. One spolja deluju neveliko, zbog krovova na četiri vode i širokih streha koji ih štite poput šešira, ali su iznutra vrlo

prostrane: nema stare gročanske varoške kuće manje od 60m², a svaka je imala i podrum od bar 25m²... Zavidan komfor za stambene potrebe od pre dva veka, koji zadovoljava i današnje kriterijume.

Prostor je u celini osmišljen da postigne najveću moguću funkcionalnost i udobnost stanovanja, a razmeštaj, veličine i odnosi, građeni su po meri čoveka i njegovih potreba.

Ognjište i centralni deo kuće je u ulaznoj prostoriji, tzv. odžakliji, dok je ulogu predvorja imao dugačak, natkriven i opekrom popločan trem (ajat). Odžaklija je takođe popločana opekrom, jer su se ljudi u tom delu kuće kretali obučeni, dok su sobe bile patosane daskama. Toplota ognjišta iz odžaklije, gde se ložilo i kuvalo, širila se levo i desno i zagrevala sve kućne odaje. Tavanice su bile niže od današnjih, ali ne zato što su naši preci bili značajno niži od nas, već zbog racionalnosti grejanja: topao vazduh kreće se naviše, te tako nije bilo nepotrebnih gubitaka toplote i suvišnog trošenja ogreva. Stare kuće nemaju oluke: strehe po metar širine štatile su ih i od sunca i od kiše, i odvodile padavine dalje od zidova. Bojene su u belo, opet iz praktičnih razloga - bela boja odbija vrele sunčeve zrake, a gašeni kreč ujedno služi i kao dezinfekciono sredstvo za zidove od slame i blata koji su skloni gljivicama...

Drveni doksat je i svojevrsna terasa starih kuća, soba na otvorenom, koja leti preuzima deo funkcija odžaklije i domaćeg života. Postavljen uvek na uglu, on izlazi iz ravni zida i daje kući živopisan izgled. Niša neposredno ispod doksata ujedno je i prilaz prostranom podrumu. Bez dileme, doksat je arhitektonsko-estetski element koji svojim naglašenim položajem u sklopu kuće spada među najreprezentativnije prostore u našoj narodnoj arhitekturi. Neimari su imali razvijen osećaj za funkcionalnost, ali i za lepo. Potporni stubovi na ajatu i doksatu koji nose deo tavanice, pored konstruktivne imaju i dekorativnu ulogu. Svaki detalj bio je oblikovan i ukrašen, na svakom stubu i ispustu nalazio se poneki zarez ili šara.

Odlike starih varoških kuća Grocke odaju visok domet građevinske, stambene i likovne kulture, zasnovane na društvenom položaju i realnim potrebama i mogućnostima njihovih prvobitnih vlasnika.

Zbog svoje istorijske, arhitektonske i etnografske vrednosti, od posebnog su značaja za društvenu zajednicu, i kao takve, one su zaštićeni spomenici kulture Republike Srbije. Žitelji Grocke u saradnji sa ustanovom zaštite sačuvali su za današnje generacije vredan materijalni dokument kulture naše prošlosti i graditeljskog umeća narodnih neimara.

Tekst i fotografije:

Zorica Atić, dipl. istoričar umetnosti

